

„Én ilyen luzofónius magyar beszélek” – A magyarországi portugál ajkú diaszpóra nyelvhasználatáról

1. Bevezetés

Dolgozatomban a Magyarországon élő portugál ajkúakkal mint nyelvi kisebbséggel kívánok foglalkozni. Ez a csoport igen kis létszámú, de a vizsgálatát mégis indokolja néhány különleges nyelvhasználati jelenség. Bartha Csilla hívta fel a figyelmet arra, hogy az utóbbi évtizedek társadalmi változásai „Magyarországon is különösen fontossá teszi[k]” az emigráns kétnyelvűség, e „lassan már tipikusnak nevezhető helyzet” elemzését (1995: 32).

A következőkben leírom a portugál nyelvű bevándorlók bilingvis nyelvhasználatának jellemzőit, a kódváltást meghatározó tényezőket és a nyelvi attitűdöket. Vizsgálom a gyűjtött korpuszban található interferenciajelenségeket (különös tekintettel a szókölcsonzásra), és kitérek a kódváltási stratégiákra is.

Adatközlőim kiválasztásakor Magyarországon élő luzofónnak a portugált L1-ként¹ használó, valamely portugál nyelvű országban² született, jelenleg huzamosabb ideje hazánkban élő (vagy nemrég, de huzamosabb időre érkezett) személyeket tekintettem. Kutatásomba egyelőre nem vontam be a második generációs luzofónokat/portugál–magyar kétnyelvűeket.

A gyűjtést kérdőívvel végeztem, az adatközlőket személyesen vagy elektronikus úton kerestem meg 2010–2011 telén. Eddig 30 személy válaszolt a kérdésekre.³ Az adatközlők mintegy felével rövidebb-hosszabb interjúkat is készítettem. A kérdőívet portugáliai portugálul, brazíliai portugálul és magyarul is rendelkezésre bocsátottam (három válaszolt magyarul). A legfőbb szociolingvisztikai változókra vonatkozó kérdések után néhány általános információt kértem (mikor érkezett ide, és milyen céllal stb), majd a magyar nyelvvel, elsajátításával kapcsolatos attitűdöket kellett leírni. (Milyennek találja a magyar nyelvet, el akarja-e sajátítani, szeretné-e fejleszteni a nyelvismeretét, mik a céljai a magyarral, gyermekeit milyen nyelv[ek]en kívánja szocializálni stb.) Az utolsó részben arra kérdeztem rá, milyen nyelvhasználati szintéren mely idiómát alkalmazza a válaszadó.

Országunkban néhány száz fős portugál ajkú kisebbség él. Többségük brazil, de portugál, angolai és mozambiki személyek is telepedtek már le hazánkban. E kutatás célja (azon túl, hogy a hazai bevándorlókról és főként a diaszpóráról alkotott ismeretekhez járuljon hozzá) a luzofón migráns vagy migráns hátterű gyermekek iskolai integrációjának a segítése.

¹ L1-nek nevezem a személy elsőként elsajátított/domináns nyelvét (ez jelen vizsgálatban általában a portugál), L2-nek pedig a később megtanult nyelvet (azaz itt a magyart).

² Úgynevezett CPLP csoport (*Comunidade dos Países de Língua Portuguesa*): Portugália, Brazília, Angola, Mozambik, Bissau-Guinea, São Tomé és Príncipe, Zöld-foki Köztársaság, Kelet-Timor.

³ Az informánsok 60%-a férfi, 40%-a nő. Átlagéletkoruk 31 év, a legfiatalabb válaszadó 14, a legidősebb 54 éves volt a vizsgálat idején. 17 fő brazil, 11 portugál és 2 angolai. 23-an budapestiek, 3 személy nem jelölte meg a lakóhelyét; három nagyvárosokban, egy brazil férfi pedig egy Budapesthez közeli kisvárosban él. Leginkább felsőfokú végzettségűek töltötték ki a kérdőívet, de a brazilok közül többen megválaszolatlanul hagyták ezt a kérdést.

2. A luzofónia és a diaszpóra fogalma

2.1. A luzofónia

Azokat a személyeket, akik portugál (anya)nyelvűek, származzanak a portugál nyelvű országok bármelyikéből, luzofónoknak szokás nevezni (vö. frankofón).⁴ Ez a csoport természetesen igen heterogén az eltérő kultúra, gazdasági, földrajzi helyzet, esetleg etnikum, stb. okán. A portugál nyelvpolitika és a CPLP szervezet mégis a nyelvi-kulturális-gazdasági egység fenntartására törekszik.⁵ A portugál ajkú migránsok ezért általában magas presztízsűnek tartják nyelvüket, még kisebbségi helyzetben is (ezt felmérésem is igazolta). A portugál ajkú államoktól távol is ható nyelvpolitika pedig ösztönzi a nyelvmegtartást.

Kutatásom kezdetén az volt a munkahipotézisem, hogy a portugálok, brazilok stb. migráns helyzetben kihasználják a közös nyelvből és a kulturális kapcsolatokból eredő kötelekeket a hatékonyabb nyelvmegtartáshoz. Azt vártam, hogy kisebbségi szituációban a luzofónia mint kategória erősen meghatározza az identitásukat. A vizsgálatból kiderült, hogy ez csak részben van így. Természetesen a közös nyelv miatt jogos a luzofónia fogalmának alkalmazása, de a portugál közösség és a többi csoport (brazilok, angolaiak stb.) sok területen elkülönül egymástól. Az egyik migránsszösség tagjai ritkán lépnek kapcsolatba a másik féltékéről származó bevándorlókkal, kulturális életüket is nagyrészt külön szervezik. Úgy tűnik, ennek az elkülönülésnek nyelvi alapjai is vannak. Az európai és a braziliai portugál (utóbbihoz sokban hasonlítanak az afrikai változatok is) eltérései szülhetnek kisebb ellentéteket vagy szeparálódást. A másik ok a migránsok nyelvi attitűdjeivel függ össze. A portugálok jobban integrálódnak a magyar társadalomba, motiváltabbak az államnyelv elsajátítására. A kutatásban részt vevő brazilokban kisebb a késztetés erre. A *luzofón* kifejezést ezért csak 'portugál ajkú személy' jelentésben, összefoglalóan használom.

2.2. A diaszpóra mint kategória érvényessége

A portugál ajkúak hazánkban egy néhány száz fős nyelvi kisebbséget alkotnak. Felmerül a kérdés, vajon jogos-e ezt a közösséget diaszpórának nevezni, miért nem elég a *kisebbség*, *bevándorlócsoport* fogalmát használni jelen kutatásban. Ahogyan Fejős Zoltán kifejti, a magyarországi diskurzust a *diaszpóra* terminus reflektálatlan használata jellemzi (2005: 11).⁶ Khachig Tölölyan, a *Diaspora* című, 1991-ben indult folyóirat alapító szerkesztője felhívja a figyelmet, hogy a terminus ma már „egy nagyobb szemantikai tartomány jelentésével bír” (uo.). Így már beletartoznak a migránsok és vendégmunkások közösségei is. Az újabb felfogások szerint tehát „a modern diaszpórák olyan migráns eredetű etnikai kisebbségi csoportok, amelyek befogadó országokban tartózkodnak és tevékenykednek, de erős érzelmi és fizikai kapcsolatokat tartanak fenn származási országaikkal – azaz a hazájukkal” (Scheffer 1986: 3).⁷ Természetesen nem minden kisebbségi csoport diaszpóra. A legfontosabb kritériumok a migrációs eredet, a tudatos kapcsolat az anyaországgal és az identitás megőrzésének

a szándéka. A luzofón közösségre ez teljes mértékben jellemző. Tagjai rendszeres kapcsolatban áll-

⁴ A szó előtagja a mai Portugália területével részben megegyező Lusitania provinciára utal (vö. Teyssier 1982: 4), utótagja a görög *φωνή* 'hang' szóra vezethető vissza.

⁵ Ezt számos konferencia is bizonyítja. Például 2009-ben tartották a II. nemzetközi portugál nyelvtudományi szimpóziumot, amelynek megnyitóján Maria Helena Mira Mateus nyelvész a portugál világméretű terjesztéséről⁵ beszélt (Mateus 2009).

⁶ A kifejezést „egykor a szétszóródó zsidó, görög és örmény közösségekre” (Tölölyan 1991: 4–5, idézi Clifford 2001: 155–6), illetve „hagyományosan leginkább népességszórványok megnevezésére” (Fejős 2005: 11) használják.

⁷ Fejős (2005: 13) fordítását néhány helyen pontosítottam az eredeti szöveg alapján.

nak eredeti államukkal, és őrzik identitásukat. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy fontos számukra a portugál nyelv megtartása, továbbörökítése.

3. A migráció nyelvi következményei a portugál ajkú bevándorlóknál

„A nemzetközi migrációnak ma nincs egységes, átfogó elmélete” (Massey et al. 2001: 9). A folyamatnak számos vetülete van, a téma irodalma főként hely, idő, motiváció és szociokulturális faktorok alapján (vö. Kerswill 2006: 2273) vizsgálja. Sok következménye lehet annak a ténynek, hogy a befogadó ország milyen (földrajzi és kulturális) távolságban van a személy eredeti államától; a személy örökre telepedik le, vagy időlegesen él valahol. Fontos faktor még a motiváció is, hiszen a migráció többé vagy kevésbé önkéntes; ezen kívül sok szociokulturális tényező is szerepet játszik a bevándorlók döntéseiben. Ezek a nyelvhasználatra (főként a nyelvmegtartásra) is hatással vannak.

A közgazdaságtan a munkaerő-piaci változásokban látja a vándorlás fő okát (vö. Massey et al. 2001: 10). Árnyaltabban: „a potenciális migránsok becsléseket végeznek arra vonatkozóan, hogy az alternatív nemzetközi helyszínre költözkedésükkel mekkora nyereségre tehetnek szert, illetve mekkora költségeik lehetnek” (i. m. 12). Ám a migrációs döntésben bizonyára szerepet játszanak egyéb tényezők is. Erre hívja fel a figyelmet a kumulált okság elmélete (vö. i. m. 28), amelyben már kulturális, pszichikai tényezők is szerepet kapnak.

A magyarországi luzofónok körében végzett felmérés is megmutatja, hogy az egyén (főként a 21. század globalizált világában) nem csak jobb karrierlehetőségeket keresve hagyja el szülőhazáját. A döntések hátterében sokkal több tényező állhat, és számos egyéni motívummal is számolni kell. Úgy tűnik (legalábbis a megkérdezettek válaszai ezt tükrözik), hogy a hazánkban élő portugál ajkúak közül inkább a brazilok és az afrikaiak azok, akik a kedvezőbb életkörülmények, magasabb várható jövedelem miatt érkeztek hazánkba. A portugálokra jellemzőbb, hogy bevándorlásuk hátterében a mobilitásra való törekvés, a kihívások keresése, az érdeklődés áll. Sokan pedig olyan okból érkeztek, amelyet a migráció elméletei nem tárgyalnak: magánéletükben történt változások vezették őket (11-ből 5 portugál válaszadó portugálul többé-kevésbé beszélő magyarral kötötte össze az életét).

Ezek szerint törvényszerű volna, hogy a gazdasági okból bevándoroltak sajátítsák el jobban a magyar nyelvet. Azoknál pedig, akik párjukkal, házastársukkal portugálul vagy angolul is tudnak beszélni, és munkájukhoz is elegendő e nyelvek használata, kevésbé várnánk a magyar elsajátítását. Érdekes módon ez, ahogyan később kiderül, nem feltétlenül van így a hazai luzofónoknál. Ez részben ellentmond Jaspaert és Kroon (1991: 78, idézi Bartha 1995: 39) megállapításának, miszerint az interetnikus nyelvcsere „társadalmi motivációja a migráció tényén nyugszik és nem az etnikai csoport tagjainak egyéni szociális vonásain”.

A legtöbb luzofón bevándorló tartja a kapcsolatot az eredeti országával. Van, aki csak a családjával-barátaival, de a legtöbbjük rendszeresen követi a portugál, brazil stb. politika, kultúra eseményeit. Ez hozzájárul a nyelvmegtartáshoz. Paul Kerswill kiemeli, hogy „a heti rendszerességű személyes kapcsolatok jobban hozzájárulnak a nyelvmegtartáshoz, mint az évenkénti hazalátogatás” (2006: 2273).

Az emigráns kétnyelvűség Bartha Csilla meghatározása szerint „egy migrációval kisebbségi helyzetbe került etnikai közösség nyelvhasználati szokásaiban végbemenő olyan változás, ahol az eredetileg egynyelvű (L1 anyanyelvű) beszélők a kétnyelvűség átmeneti fázisa után néhány nemezedék alatt újra egynyelvűekké válnak oly módon, hogy L2 használata a kisebbségi csoporton belüli társadalmi-nyelvi érintkezés kizárólagos normájává válik” (Bartha 1995: 41). Bartha Csilla (1995: 39) kiemeli, hogy a külső nyelvi piacon (azaz ott, ahol a migráns és a többségi csoport kommunikációja zajlik) feltétlenül végbemegy a váltás, mert a befogadó ország polgáraival elkerülhetetlen az érintkezés. Ezt külső vagy interetnikus nyelvcsere névezzük. A belső nyelvi piacon (azaz a kisebbségi csoporton belül) nem szükségszerű a kódok újraelosztása. „Ha a belső kommunikációs normák

érintetlenek maradnak, akkor a közösség nyelvi helyzetére a stabil kétnyelvűség (diglossia) jellemző” (i. m. 40). Az emigráns nyelvek egyénenként és nemzedékek szerinti változását a Gonzo–Saltarelli-modell mutatja be (i. m. 41–6). Mivel kutatásom csak az első generációs luzofónokra terjed ki, a modellből csak a rájuk vonatkozó részt ismertetem. Eszerint a bevándorló L1 nyelvismerete, elhagyva L1 környezetet, az L2 hatására lassanként a fakulás (*fading*) fázisába lép. Ez funkcionális és strukturális nyelvvesztéssel is jár. A funkcionális nyelvvesztés mennyiségi változást jelent, vagyis L1 használatának köre szűkül, és gyakorisága csökken, jellemzően informális helyzetekre szorul vissza. A strukturális nyelvvesztés fogalma a nyelvi rendszert érintő minőségi változásokat jelöli (i. m. 44–5).

Úgy tűnik azonban, a luzofónok esetében ez lassú folyamat. A magyarországi első generációsok körében alig figyelhető meg a portugál használatának visszaszorulása, még a több évtizede itt élőknel sem. Ennek több oka lehet. Az adatközlők nagy része a munkája során (sőt a családi interakciókban is) továbbra is használja L1-et. A háttérben a portugál nyelv magyarnál nagyobb nemzetközi presztízse is állhat: „a nyelvek tényleges értéke szimbolikus társadalmi értéküktől függ” (Bartha 1995: 39).

4. A Magyarországon élő luzofónok nyelvi attitűdjei és nyelvhasználata

Az első kérdésre (*Tartja a kapcsolatot az eredeti országával? Ha igen, hogyan?*) minden válaszadó igennel felelt. A kapcsolattartás módja főként a telefon és az internet. A modern technika (főként az internet) segíti a nyelvmegtartást, hiszen a beszélő rendszeres kapcsolatban marad L1-gyel. James Clifford *Diaszpórák* című tanulmánya idéz egy mexikói közösségről szóló kutatást, amelyet 1991-ben végeztek. Már ebben is szerepel az a megállapítás, hogy „ezeket a [távoli] kapcsolatokat gyakran ugyanazzal az aktivitással és hatékonysággal képesek ápolni, mint azokat, amelyek a szomszédaikhoz fűzik őket” (Rouse 1991: 13, idézi Clifford 2001: 156). Természetesen a bevándorlók nem izolálódnak L2 hatásától: döntenüik kell, hogyan lépnek kapcsolatba L2 nyelv beszélőközösségével. Fase, Jaspaert és Kroon négyféle interetnikus kommunikációs stratégiát különít el.

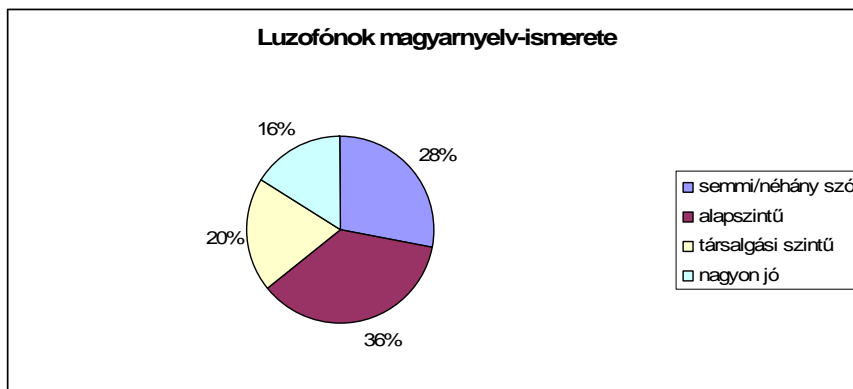
a) „A ... csoport választhatja azt, hogy nem lép kapcsolatba azokkal az emberekkel, akik nem beszélnek a nyelvét, így elkerülve a kommunikációs problémák felmerülését” (Fase et al. 1992: 4). Ez nem jellemző a luzofón bevándorlókra, legfeljebb a korai szakaszban.

b) „A ... csoport megpróbálhatja kiépíteni a kommunikációt a saját nyelvén” (i. m. 5). Ez részben jellemző azokra, akiknek a munkája a portugál nyelvvel kapcsolatos.

c) „A két csoport tagjai választhatnak egy harmadik nyelvet” (i. m. 5). A szerzők ezt kivételes megoldásnak tartják, de 1992 óta, az angol nyelv terjedése miatt biztosan gyakoribbá vált. A portugál ajkúak nagy része az angolt használja informális színtereken.

d) A leggyakrabban pedig a domináns nyelven folyik a beszélgetés, főként formális helyzetekben (i. m. 5). Portugál adatközlőim nagy része erre próbál törekedni.

Nehéz megjósolni, vajon az itt letelepedő luzofónok első nyelve mennyire fog visszaszorulni az évek, évtizedek során. A legtöbb vizsgált személy 2–5 éve él itt, ezért még nem lehet tudni, esetükben milyen ütemben és formában érvényesül majd az általános tendencia: „a migrációs folyamatok elkerülhetetlenül az ereidit L1 közösséggel való szakításhoz és a domináns L2 közösséggel való kontaktusokhoz vezetnek. A csökkent L1 input miatt L1 erodálódik, ez például a stilisztikai variabilitás csökkenését vagy a [z L2-re jellemző] morfoszintaktikai szabályok túlterjeszkedését eredményezi” (Extra–Yágmur 2006: 135). A magyarországi luzofónok legtöbbször a munkájához is használja a portugált, fontos számukra a nyelvmegtartás, a balansz kétnyelvűség kialakítása (esetleg az L1 dominanciájának megőrzése). Ettől függetlenül a magyart is el kívánják sajátítani, bár ez lassú folyamat. (Lásd 1. ábra.)

1. ábra. A megkérdezettek magyarnyelv-ismerete

Ami a magyar nyelvvel kapcsolatos attitűdöket illeti, idiómánk nehéz voltát a válaszadók 84%-a említette. Emellett a következőket írták (az eredeti magyar szövegeket félkövérrel szedtem, a többi esetben fordítások olvashatók):

„Aranyos nyelv. Túl bonyolult, van benne sok olyan hang, amit jó hallgatni, mert nincs közük a szlávhoz vagy a latinhoz [sic!], ezért kevésbé intuitív a megértése, mint más nyelveké.” (27 éves portugál nő)

„Lassú artikuláció, könnyű kiejthetőség jellemzi, számomra ismerősek ezek a hangok.” (37 éves brazil férfi)

„Nagyon nagyon nehéz megtanulni, de rendkívül gazdag. Néha könnyebb kifejezni magamat magyarul-n.” (32 éves brazil nő, írásban)

A luzofónok 76%-a szeretné fejleszteni magyartudását, csak néhányan tartják ezt feleslegesnek. Kiemelendő Clara Riso, az ELTE BTK Portugál Tanszékének lektora, aki, bár biztosan haza fog térni, kihívásnak és feladatának tartotta, hogy elsajátítsa a magyar nyelvet. 6 évet töltött eddig hazánkban, középfokú nyelvvizsgával rendelkezik, és elvont témákról is gazdag szókinccsel beszél. Önmagát sokszor javítja, motivált a fejlődésre. Érdeemes idézni a szavait:

„De nekem furcsa lenne, ha csak angolul tudnám beszélni az emberekkel. [...] Hogy mindenki mondta, hogy hát nagyon nehéz, igen, teljesen igaz, hát nagyon nehéz. Talán nem annyira érdemes tanulni, de nekem nagyon fontos volt. Ide jöttem dolgozni, mert akartam. Mert az volt a döntésem. [...] Nem mindig egy távolság van én és a többiek között. És az is, mert itt dolgozom a Portugál Tanszéken, és tudok, hogy a kollégáim a portugál nyelvre vagy nyelvnek dolgoznak. Ez az őik élete vagy te <a te életednek is>, is egy része, persze. És az nagyon comovente [‘megható’]. [...] Ha valaki egy csoport ember, aki portugál kultúrára, nyelvre dolgoznak, és én azt érzem, hogy eu também devo isso aos meus colegas. [‘Én is tartozom ezzel a kollégáimnak’].”

Érdeemes megvizsgálni a portugál, a magyar és az angol viszonyát a luzofónok két- vagy többnyelvű nyelvhasználatában. Adatközlőim formális színtereken főként az angolt, munkájukban az angolt és a portugált használják. Informális helyzetekben magyarul és/vagy angolul kommunikálnak. Vagyis funkcionális elkülönülés van a három nyelv között. Ferguson értelemben ezt a jelenséget diglossziának nevezzük: „két nyelvváltozat⁸ egymás mellett él egy közösségben, és mindkettőnek meghatározott szerepe van” (Ferguson 1959: 325). A két nyelv közül az egyik általában fölérendelt (*High*), a másik kevesebb presztízzsel rendelkezik (*Low*) (i. m. 326–7). A luzofón közösségben a magyar mint hazánk hivatalos nyelve természetesen *High* kódznak számít. Ám a portugál hiába a ki-

⁸ Kiterjesztett értelemben két önálló nyelv viszonyában is beszélhetünk diglossziáról (pl. Fishman 1967).

sebbségi csoport által használt nyelv, nem minden kritérium mentén lehet Low-nak tartani. (Az angolt pedig, kontaktusnyelv mivolta miatt, nem érdemes a dichotómiában szemlélni.) Ez rámutat arra, hogy a diglosszia a gyakorlatban változatos képet mutat, és néha a High-Low nem egymást kizáró fogalmak. Az alábbi táblázat megmutatja, hogy a luzofónok mely szintereken mely kódokat használják.

1. táblázat. Az adatközlők nyelvválasztása a nyelvhasználati szintér alapján

	Magyar	Angol	Portugál	Magyar– angol	Portugál– angol	Egyéb kevert elrendezés
Szüleivel			100%			
Házastársával/párjával (ha van)	05%		035%	20%	10%	30%
Gyermekeivel (ha van/nak)			063%		37%	
Barátaival (Magyaror- szágon)	21%	17%	012%	08%	42%	
Szomszédaival	92%	08%				
Bevásárláskor	54%	13%		33%		
Hivatalos levelet írva			084%	08%	08%	
Újságot olvasva (kedvtel- lésből)			100%			
Imádkozva			100%			
Ha fejben számol			100%			
Ha nagyon mérges			100%			
Ha káromkodik			100%			
Ha álmodik			100%			

5. „Én ilyen luzofónius magyar beszélek”.

Portugál ajkúakra jellemző nyelvi interferenciák és más nyelvi jelenségek

A portugál és a magyar nyelv hangtani és grammatikai (nyelvtipológiai) eltéréseiből sok interferencia adódik, főként az erősen portugáldomináns beszélőknél. Az interferencia fogalmát először Uriel Weinreich használta 1953-as, *Languages in Contact: Findings and Problems* című munkájában: „kétnyelvűek nyelvhasználatában előforduló, valamely nyelv normáitól való eltérés” (1953: 1). Suzanne Romaine értelmezésében „a terminus gyűjtőfogalma lehet mindazon nyelvi jelenségeknek, amelyek abból adódnak, hogy a kétnyelvű beszélő mindennapi interakcióiban egynél több nyelvet használ” (Romaine 1995: idézi Bartha 1999: 118). Megjegyzendő, hogy az adatközlők tudták: az adatgyűjtő egy része (főként a lexikai kölcsönzések) abból adódott, hogy az adatközlők tudták: az adatgyűjtő maga is beszéli mindkét idiómát (így bátrabban keverték a két kódot). Ám ez természetes, mert a kódváltás „akkor jön létre igazán, ha a kétnyelvű partnere is kétnyelvű” (Borbély 2001: 187).

A következőkben adatközlőim megnyilatkozásait elemzem a portugál és a magyar nyelv egymásra hatása, azaz az interferencia szempontjából. Néhány portugál bázisnyelvű adatot is bevontam a vizsgálatba, mert a csak L1-en beszélő személyek is alkalmaztak magyar elemeket. Főként

akkor, ha reáliákat neveztek meg, például: *Gosto muito do somlói galuska*. 'Nagyon szeretem a somló galuskát'. Hasonló eset, ha a beszélő (kissé játékosan) utal a hétköznapi, gyakori tárgyakra, amelyek nevét még akkor is érdemes tudnia magyarul, ha nem kívánja elsajátítani ezt az idiómát, például: *viajei no villamos* 'a villamoson utaztam'.

5.1. Hangtani interferenciák

Sok luzofónnak okoz nehézséget néhány magyar beszédhang elsajátítása: természetesen azok, amelyek a portugálban nem szerepelnek. Ezeket általában közeli artikulációjú hangokkal helyettesítik, de néha nem következetesen. Ami a portugál **vokálisokat** illeti, három paraméterrel jellemezhetők (Cunha–Cintra 2003: 18–32):

- **a nyelv vízszintes mozgása szerint:** palatálisok (elöl képzettek), centrálisok, velárisok (hátral képzettek);
- **nyíltsági fok, azaz a nyelv függőleges állása szerint:** nyílt, félig nyílt, félig zárt, zárt;
- **az orrüreg részvétele alapján:** orális, nazális.⁹

2. táblázat. Az orális portugál magánhangzók

	Palatális	Centrális	Veláris
Zárt	[i]		[u]
Félig zárt	[e]	[ɔ]	[o]
Félig nyílt	[ɛ]		[j]
Nyílt		[a]	

Ahogy látható, a portugálban nincs meg a magyar [y], [y:], [ø], [ø:] hang. A hiányzó négy fonémát inkább más, könnyebben ejthető, a portugálban is meglévő hangokkal helyettesítik. Egyik adatközlőm rövid [ø]-je legtöbbször valóban [ø], például *jöttünk*. Az [y]-t sokszor inkább [u]-nak ejtik, például *beszéltünk, megyünk, szüleivel, végül*. A magyar labiális *a* hangot néha képzik, de gyakrabban ejtenek illabiális rövid [a]-t, például: *voltak, akik, az, nagyon*. Néha hosszú [a:] helyett is rövidet ejtenek, így elmosódhat a különbség a labiális *a* és a hosszú illabiális *a* között: *tanárként* [tanarkent], *választani* [valastani], *lazább* [lazab].

Gondot okozhat még, hogy a portugál nyílt *o* [j] hosszan ejtett formában egyenlő a magyar *a* betűvel jelölt fonémával: labiális, alsó nyelvállású veláris magánhangzó (vö. Cunha–Cintra 2003: 36 és Gósy 2004: 67). Ez esetleg a helyesírásban okozhat gondot, hiszen a portugál *o*-ként, a magyar *a*-ként jelöli.

A portugálban a magánhangzók nyelvi időtartama mint paraméter hiányzik, vagyis nem okoz fonológiai oppozíciót. Ezért a luzofónok számára nehézséget jelenthet a magyar hosszú magánhangzók ejtése (és főleg a rövid-hosszú vokálisok elkülönítése). Portugál interjúalanyaim gyakran a hosszú [ø:] helyett rövid, az [o]-hoz közelítő hangot ejtenek, például a *nyelvről, ezelőtt* szavakban.

Ami a **konzonánsokat** illeti, a két nyelvben azonos jegyek határozzák meg ezeket (képzési mód, hely, zöngéesség), egy kivétellel: a portugálban nem jellemzőek a hosszú mássalhangzók (legfeljebb az *r* lehet ilyen). Ezért a luzofónok gyakran a magyar szavakban is röviden ejtik ezeket: *lazább* [b], *hullám* [l], *nevetünk* [t], *kell* [l], *kellott* [l] [t], *kettő* [t], *diákokkal* [k], *évvel* [v], *ezelőtt* [t].

⁹ Nazális párja az *i*, *e*, *o*, *a*, *u* hangnak van a portugálban.

Az affrikáták terén a portugál és a brazil között különbség van. Míg a brazilban van [t] (legáltalbbis allofónként), a standard portugálban nincs (Cunha–Cintra 2003: 31). Így talán a brazilok könnyebben ejtik a magyar *cs*-vel írt fonémát. Az affrikátákat és a portugálból hiányzó explozívákat réshangpárjukkal helyettesítik, így például a *nagyon*, *mondjuk* [j]-vel hallható.

A legfeltűnőbb interferencia az, hogy mivel a portugál szótagvégi *l* veláris lesz (illetve a brazilban vokalizálódik), ezt a szabályt magyar szavakban is alkalmazzák: *első*, *kell*, *hol* [L].

5.2. Kölcsönszók, átadó nyelvi kifejezések a luzofónok magyar nyelvi produktumaiban

Bartha Csilla kiemeli, hogy a kölcsönhatások bármely nyelvi szinten megjelenhetnek, de „a kölcsönzés és kódváltás meghatározása szempontjából valójában a lexikon játssza a döntő szerepet” (Bartha 1999: 119). Jelen munkában a szókölcönzést mint az egyén nyelvhasználatában jelentkező jelenséget tárgyalom. (Így a *kölcsönszó* terminusnak nincs köze a *jövevényszó*, *idegen szó* kifejezésekhez, hanem a nyelvi kontaktusok körébe tartozik, és azt a jelenséget jelöli, hogy egy bizonyos nyelven folyó diskurzusban megjelenhetnek más nyelvből származó elemek.) Lanstyák István *A kölcsönszavak rendszerezéséről* című munkájában kiemeli, hogy a szóképzlet, mivel lazán strukturált, könnyen fogad be új elemeket (2006: 15). Így van ez a kétnyelvű megnyilatkozásokban is: a beszélő nem ismeri az adott szót a bázisnyelven (amely ekkor számára az L2), vagy tudja, de a vendégelemhez hamarabb hozzáfér a mentális lexikonában. Esetleg stilisztikai többletet is hordozhat az eltérő nyelvből származó szó alkalmazása.

A téma irodalma régóta foglalkozik azzal, hogy az alkalmi szókölcönzés és az egyszavas kódváltás nehezen különíthető el egymástól (vö. Bartha 1999: 121). Mindkét esetben egy idegen lexéma ékelődik be a bázisnyelvi megnyilatkozásba. A vendégelem beépülhet bázis- és vendége nyelvi toldalékkal, illetve a morféma hiányozhat is róla (zéró vagy valódi hiány). Lanstyák István már az átvevő nyelvbe testetlen eszközökkel beépülő alkalmi kölcsönszót is kódváltásnak tartja (Lanstyák 2006: 114–6). Szabó T. Annamária szerint „alkalmi szókölcönzésnek nevezhető egyetlen, Lx nyelvből való toldalékolatlan szó használata Ly nyelven; de az Ly szabályai szerint toldalékolt formában ugyanazt az Lx szót Ly mondatba helyezve már kódváltásról kell beszélnünk” (2009: 7). Véleményem szerint ez nem megfelelő kritérium, hiszen a kétnyelvű beszélők nem feltétlenül alkalmazzák a magyar toldalékokat, főként ott, ahol eredeti nyelvükben nincs ezekre szükség (pl. az újlatin nyelvek ragok helyett jellemzően prepozíciókat használnak a szó mondatbeli pozíciójának jelölésére). Ezen kívül éppen az Ly nyelvi mondatba Ly morfémával bekerülő Lx szó az, amely szervesebben részét képezi Ly mondatnak (morfológiai-szintaktikai értelemben). Ellenben egy toldalékolatlan Lx szó jelöltebb. Ezért logikusabb, hogy ezt tekintsük kódváltásnak.

Bartha Csilla írja le, hogy „a kutatók egy része [...] az integráltság fokának mérésében látja” a megoldást (120). Azaz azt kell eldönteni, hogy az elemet a beszélő alkalmilag használja, vagy az része a közösség nyelvi rendszerének (i. h.). Ezt különösen kevés adatközlő esetén nehéz eldönteni. Vizsgálatomban ezt a kritériumot az alábbi módon alkalmazom. Poplack (1980/2000: 209) nyomán először azt vizsgálom meg, hogy az adatközlő szervesen építi-e be az átadó nyelvi elemet az átvevő nyelvi diskurzusba, vagyis a vendégelem fonológiai, morfológiai, szintaktikai szempontból integrálódik-e. Ha ez így van, az adott elemet kölcsönszónak tekintem. Az elemzést azzal egészítem ki, hogy vizsgálom a reflektáltságot is. Ha a nem lép fel az elem környékén hezitáció vagy más megakadás, nem hangzik el metanyelvi funkciójú közlés, akkor az adatot kölcsönszónak tekintem. Egyéb, jelölt és/vagy reflektált esetben kódváltásról van szó.

Az alábbiakban adatközlőim nyelvi produktumait sorolom típusokba, részben Lanstyák István rendszerét követve (vö. Lanstyák 2006: 31), részben vitázva azzal. Lanstyák megkülönbözteti a közvetlen, a közvetett és a hibrid kölcsönzést.

A) Közvetlen kölcsönzések az átvevő nyelvbe¹⁰ olyan elemek kerülnek be, amelyek az átadó nyelvi¹¹ hangalakot követik.

a) Hangalakkölcsönzéssel alaki kölcsönzők jönnek létre, ekkor „az átadó nyelvi modell hatására megváltozik a korábban is meglévő átvevő nyelvi lexéma hangalakja” (Lanstyák 2006: 20). Erre csak egy, tökéletlen példa van a korpuszban. A portugálok az *Erasmus* nevet [ɛrallmu]–ként ejtik ki, a portugál hangtan szabályai szerint. Adatközlőm a magyar diskurzusban sem a magyaros [erazmus] formát alkalmazta.

b) A közvetlen kölcsönzés gyakoribb módja a **kölcsönzők** alkalmazása.

Példák direkt kölcsönzőkre:

És ez volt mint egy desafio 'kihívás'

és nagyon ralhou vele 'veszekedett'

mindenki olhou, és akkor nagyon furcsa volt 'nézett'

Nem akarom sofrer 'szervenadni'

A magyarok sokkal responsáveis 'felelősségteljesek'

nem szeretnék mint egy alien itt élni, tudod 'idegen' (ang.)

A példák megmutatják, hogy a beszélő a portugál mellett néha az angol elemeket is segítségül hívja. Az *alien* szó használatát stilisztikai többlettartalma is indokolhatja. Más esetekben akkor alkalmaz kölcsönelemeket, amikor magyarul nem tudja kifejezni magát. Természetesen több adatra volna szükség, hogy pontosabban eldöntsük, ezek az elemek mennyire tekinthetők kölcsönzőnek, mennyire épültek be az adatközlő nyelvi rendszerébe. Jelen korpuszban úgy tűnik, ezeket reflektálatlanul, természetes módon használják.

B) Közvetett kölcsönzések nem kerül be idegen morféma az átvevő nyelvbe, nincs tényleges kódváltás, csak „a gondolatmenet szintjén” (Szabó 2009: 8). A leggyakoribb indirekt kölcsönzési típus a tükörfordítás. Ebben az esetben az elem az átadó nyelv az átadó nyelvi szerkezet mintájára épül fel, de hangalakja átvevő nyelvi (Lanstyák 2006: 22). Adataim csoportosításakor szintaktikai-szemantikai szempontokat is használok. Ennek az az oka, hogy komparatív szempontból vizsgálom a jelenségeket, azokra a pontokra térve ki, ahol egy portugál nyelvű személy nehézségbe ütközhet a magyartanulás során.

a) Tükörszerkezetek

A vizsgált korpuszban kevés adat van erre a típusra. Például: *kulturális kapcsolásról is* [be-széltünk]. E kifejezés portugál megfelelője a *ligação cultural*. A *ligação* jelentése nemcsak 'kapcsolat', hanem 'kapcsolás' is. Ez állhat a jelenség hátterében.

Az adatközlők gyakran magyar összetett szavakban használnak tükörszókat, a portugál szintagmák mintáját követve. Például: *Mert Lisszabonban dolgoztam egy kutatásközpontban*. Az adat az átadó nyelvi mintát követi: *centro de investigação*. A birtokszó (*investigação*) egy elvont főnév, jelentése 'kutatás'. Az adatközlő ezért a magyar nyelvi produkcióban is elvont főnevet használ: a -ção képző megfelelőjét, azaz az -ás deverbális nomenképzőt tartalmazó *kutatás* szót. Ide tartozhat még a *preparációkurzus* adat is, amely a *curso de preparação* 'előkészítő tanfolyam' kifejezés mintáját követi. Mivel a *preparáció* 'előkészítés' értelemben nem feltétlenül tekinthető idegen szónak a magyarban, inkább egy portugál lexéma latinósított változata, ez akár hibrid kölcsönzőnek is tekinthető (l. lejjebb).

b) Határozói bővítmények

Az igék bővítményi sruktúrájának eltéréseiből számos interferencia adódik. Ezt erősíti nyelvünk agglutináló volta, a toldalékok gazdag rendszere is. Adataim egy része nem nyelvspecifikus

¹⁰ Az a nyelv, amelyben egy másik nyelv hatására változások következnek be (Lanstyák 2006, 15).

¹¹ Az a nyelv, amely kontaktushelyzetben hatást gyakorol egy másik nyelvre, változásokat idéz elő abban (Lanstyák 2006: 15).

abban az értelemben, hogy nem kifejezetten a portugál struktúrájából adódik a „tévesztés” (pl. *Magyarországban, ott voltam a busójárásnál, Brazíliára*). Az alábbi esetben viszont a határozói szerepű szó alakját a portugál befolyásolhatta: *itt jöttem (vim aqui, a legtipikusabb példa, az aqui 'itt' és 'ide' jelentésben is használatos)*.

Érdekes adatot szolgáltatott (írásban) egy brazil személy: *magyarül-n beszélek*. A hangrendi illeszkedés tévesztése mellett a két határozórag használata érdekes. Lehet, hogy a beszélő a *magyarul/magyarül* formát tekinti alapesetnek.

Néha pedig elmarad a rag: *ilyen luzofónius magyar beszélek*. Ez a szerkezet a portugál mintát követi: *falo húngaro 'beszélek magyarul, tkp. beszélek magyart'*, ahol az ige mellett tárgy áll, természetesen toldalékmorféma nélkül. A *luzofónius* szóra a hibrid kölcsönzéseknel térek ki.

Gyakori még, hogy az időhatározói szerepű elemek nem kapnak ragot, mert a portugálban sem kapnak prepozíciót ezek a szavak:

minden hét találkozunk (encontramo-nos todas as semanas)

Beszélnek minden óra, minden nap (Falam toda a hora, todos os dias)

Minden hónap volt egy vita a bérlet miatt (Todos os meses houve uma discussão por causa do passe)

c) Szórendi kérdések

A portugál az ige módosító, módhatározói szerepű adverbiumokat jellemzően az ige mögé helyezi (vö. Cunha–Cintra 2003: 369). Ez magyarázza az alábbi példákat is: *Beszélek rendszeren [magyarul]* (Falo normalmente); *Tudom, hogy megyünk lassan* (Sei que andamos devagar).

A portugálban a dátumokban a nap, hónap, év sorrend használatos, ezt az adatközlőim a magyar diskurzusban is követik: *Az volt szeptember 2004-ben, Valószínűleg augusztus 2012-ig*.

Egyszerű szórendcserére példa még: *három óra és fél utazás* (três horas e meia de viagem, tkp. 'három óra és fél az utazásból').

d) Egyeztetés

A magyarban a nyelvtani egyeztetésnek igen bonyolult szabályi vannak. Ezért adatközlőim sokszor a „luzofónius” sémát követik, főként az alany és az állítmány szám- és személybeli egyeztetésénél: *Ti profiak vannak*. A portugál nem használja a személyes névmások és az igék T/2-es alakját, helyette a T/3-as formát alkalmazza: *vocês são profissionais*.

A portugál (és néhány más újlatin nyelv) sajátossága az általános létige¹² használata. Ezt a magyarra is igyekeznek alkalmazni: *van emberek, akik*. Itt nem egyszerű egyeztetési tévedésről van szó, hanem a portugál hatásáról: ebben a nyelvben az ilyenkor használatos létige egyes számú alakban áll.

A számbeli-személybeli egyeztetés „tévesztései” gyakran a vonatkozó névmás mellett tűnnek fel, mert a portugál nem mindig teszi ezeket többes számba: *ha [...] vagyok emberekkel, akivel angolul [beszélek]* (se estou com pessoas com **quem** falo em inglês). Másutt már többes számban szerepel a névmás, csak a toldalék marad el róla: *brazil lányok, akik magyar férjük van* (meninas brasileiras **que** têm maridos húngaros). A többes számban álló névmás használata adódhat abból is, hogy a beszélő nem alkalmaz egy, egyébként „nem logikus” nyelvtani szabályt. A magyarban a T/3. személyű birtokosra az egyes számú formával utalunk (*ő*), és a birtokszót látjuk el többes számú birtokosra utaló birtokos személyjellel (pl. *házuk*). Ehelyett a portugál mintát követi, és a névmást teszi többes számba, a birtokszóra pedig egyes számú birtokosa utaló toldalékot tesz: *ez nem az ők országa* (este não é o país **deles**); *ez az ők élete* (esta é a vida **deles**).

e) A létige használata névszói állítmányban

Az indoeurópai nyelvek a legtöbbször névszói állítmányban is használnak létigét, ez okozza az alábbi interferenciákat, tulajdonképpen hiperkorrekt alakokat: *ön nagyon rossz anyja van* (você

¹² Ez az ige az *haver*. Csak E/3 személyben használatos. Jelentését érdemes egy példával megvilágítani: *Ao fim da rua há um café 'Az utca végén vagy egy kávézó'.*

é uma mãe péssima), *talán a németek ilyen vannak* (talvez os alemães sejam assim). Utóbbi példában érdekes még a számbeli egyeztetés hiánya. Ezt az indokolja, hogy az 'így, ilyen' jelentésű adverbiumnak természetesen nincs többes száma a portugálban.

f) Egyéb interferenciák

A kötómódi funkciójú felszólító mód használatának hiánya: *és akkor döntöttem, hogy a vizsgát fogok csinálni a hogy van <=legyen> egy igazi szükség tanulni* (e então decidi fazer um exame para que tivesse uma necessidade verdadeira para estudar). A névutó kétszeri alkalmazásának elmaradása, vagys a portugál norma alkalmazása mutató névmás mellett: *ez a kurzus után* (depois deste curso).

C) Hibrid kölcsönszóra kevés példa van, azaz adatközlőim ritkán keverik egy lexémán belül az átadó és az átvevő nyelvi morféákat vagy hangalakokat (vö. Lanstyák 2006: 26–8). Poplack (1980/2000) szerint kódváltás¹³ nem is jöhet létre szótő és toldalék között. Ha ez így volna, nem lenne példa hibrid kölcsönzésre. Pedig ha a beszélőnél fellépő nyelvi lapszus vagy hiány csak egy szóra korlátozódik, akkor a bázisnyelvi toldalékot (főként ha az inflexiós morféma), könnyen hozzáillesztheti egy vendégnyelvi elemhez. (Főként agglutináló bázisnyelv esetén.) Például: *Az volt az első kontaktom a magyar nyelvvel; Most vagyunk a second aroundban* (a példa jelentése nem világos). Ide sorolható a *luzofónius* kifejezés is, amelyet valószínűleg adatközlőm alkotott. A *luzofón* portugál megfelelője *lusófono*. A latin nyelvben vannak *-(i)us* végződésű melléknevek, ezek némelyike a magyarban, jövevény-szóként is megtalálható. Talán ennek analógiájára keletkezhetett ez a latinizáló forma.

5.3. Kódváltási stratégiák luzofónok magyar nyelvű produktumaiban

A kódváltásnak sok meghatározása létezik. A legáltalánosabb szerint „két vagy több nyelv váltakozó használata ugyanazon megnyilatkozáson vagy diskurzuson belül” (Grosjean 1982, 145, idézi Bartha 1999: 119). Ez eredhet nyelvi lapszusból (a beszélőnek nem jut eszébe egy kifejezés, pedig ismeri) vagy nyelvi hiányból (nem is ismeri az adott eleme[ke]t, vö. Lanstyák 2006: 118). „A kódváltás mondatok között és mondaton belül egyaránt jelentkezhet” (Kiss 1995: 210). Ha egy megnyilatkozásnál kisebb nyelvi egységet érint, bázisstartó kódváltásról beszélünk, ha nagyobb, bázisváltásról vagy bázisváltogatásról (Lanstyák 2006: 108). Az alábbiakban Lanstyák (2006: 113) modellje alapján elemezzem az adatközlőimnél felbukkanó kódváltások típusait.

a) Bázisstartó kódváltás

Ide szó, szintagma, egyszerű mondat vagy tagmondat szintjén létrejövő kódváltások tartoznak. A szókölcönzésnél már jeleztem, hogy szószintű kódváltásnak a megnyilatkozásba szervesen be nem épülő alkalmi interferenciákat tartom. A két kategória elhatárolásánál azt figyeltem tehát, hogy a beszélő reflektál-e valamilyen módon a szótalálási nehézségére: jelzi-e azt szünettel, hezitációval, tölteléksszóval vagy metanyelvi funkciójú kifejezéssel,¹⁴ esetleg több nyelven is elhangzik-e az adott kifejezés.

A **Z típusú** kódváltásnál vendégnyelvi betétek testetlen eszközökkel, azaz zéró morféával épülnek be a bázisnyelvi megnyilatkozásba (Lanstyák 2006: 113). Példák:

nem sokat tanultam a magyar nyelvről antes de vir. Hogy van?

De és az interneten is kerestem például some(..) ne (..) néha szó szavak néha szót sokat nevezünk [kérdően néz] ramos muito 'sokat neveltünk'

¹³ A kódváltás itt nem szűkebb értelemben, hanem egyszerűen 'másik kód (elemének) alkalmazása' értelemben szerepel.

¹⁴ A szupraszegmentumokat Lanstyák (2006: 114) alapján jelölöm. A ( ) a szüneteket jelzi, annak hosszát a zárójelben levő pontok száma. Szögletes zárójelben vannak a paranyelvi jelenségek, a ° pedig arra utal, ha az adatközlő erős hangsúlyal ejtette az adott elemet.

az nagyon °comovente 'megható'

most tudom vagy hallom oiço 'hallom'

Ez mint egy nekem az egy tisztelet respeito, hogy az embereknek (...) 'tisztelet'

az úgy mais frequente, gyakoribb? [kérdően néz]

az utcán kicsit idegesek le(.) le (.) ficaram voltak vagy lettek

A **B típusú** kódváltásnál a vendégnyelvi betétek bázisnyelvi morfémákkal épülnek be a megnyilatkozásba: *Egy fiatalcsoport, akik jöttek, nem tudom, az USA-ból vagy Londonból, és itt voltak egy °intercâmbio-val. Hogy mondják? 'cserediák-öztöndj'.*

Ennek párja a **V típusú** kódváltás, itt a toldalékok is vendégnyelvi eredetűek:

Ahogy jó neked, nem tudom, mi a legjobb a (...) para o teu trabalho. 'a dolgozatodhoz'

Tudod, mindig jön az utó(...) no último(.) lugar na lista. A listám végén.

Nem szabad, hogy ilyen jelenet cena vagy hogy így viselkedni egy szavaz (...) numa mesa de voto. 'egy szavazóhelyiségben'

Van példám arra az esetre is, amikor a portugál a bázisnyelv, és egy magyar elem jelenik meg portugál prepozícióval: *viajei no villamos 'utaztam a villamoson'*.

Az indoeurópai nyelvek gyakran okoznak **H típusú** kódváltást, ekkor a vendégnyelvi betétekről hiányzik valamilyen toldalékmorféma, noha ezt a bázisnyelv struktúrája megkívánná. Itt még a bázisnyelvi elemre sem kerül tárgyrag, ellentétben az alábbi témával: *Ha nem akarunk egy nagyon nagy kulturális shock vagy konfliktust csinálni.*

Az angolos írásmóddal az érzékeltetem, hogy ez az elem a beszélő nyelvi struktúrájában idegennek számít: „angolosan” ejtette ki. Vitatható, hogy ez az adat nem kölcsönszó-e. Azért tekintem szószintű kódváltásnak, mert hiányzik róla a tárgyrag, pedig a következő szón szerepel. Emellett az adatközlő ezt a lexémát nonverbális eszközökkel is hangsúlyozta (felnezzet, gesztikulált).

b) Bázisváltás

Egyik adatközlőm, akivel több mint egyórás interjúút készítettem, lelkiismeretesen tartotta magát a magyar nyelv használatához. Csak akkor fordult portugál elemekhez, ha nyelvi hiány vagy lapszus lépett fel. Hosszabb portugál megnyilatkozása körülbelül 30 percig nem is volt. Összetettebb, mélyebb témákról is próbált magyarul beszélni, de természetesen néha kénytelen volt portugál megnyilatkozásokat tenni, különösen akkor, amikor rákérdezett egy szó magyar jelentésére. Példák:

Már mentünk szerintem minden UNESCO-örökség helyekre. Így mondjuk, Evelin? Todos os sítios classificados como património da UNESCO 'minden olyan helyre, amely az UNESCO-világörökség része'

És a második episódio, amikor mentem (.) como é que dizemos as eleições autárquicas? 'hogyan mondjuk az önkormányzati választásokat?'

A kódváltásnak számos funkciója lehet (vö. Borbély 2001). Portugál ajkú adatközlőim megnyilatkozásaiban legfőképpen akkor jelenik meg, ha a beszélő nem tud valamit a bázisnyelven kifejezni. Emellett néha portugálra váltva pontosítják, minősítik az üzenetet, esetleg bizalmas közlésüket valósítják meg L1-en.

6. Összegzés

Az elemzett interferenciák és kódváltások is megmutatják, hogy a luzofón bevándorlók erősen őrzik a portugál nyelvet, és balansz bilingvizmusra törekednek. Kutatásom célja elsősorban az, hogy a nyelvhasználati jelenségek, attitűdökre és nyelvszajátításra vonatkozó információk feltárásával a luzofón migránsok integrációját segítse. Jelen dolgozat eredményei főként a portugál ajkú diákok oktatásának hatékonyabbá tételében lehetnek hasznosak. Korábban elemeztem már portugál ajkú (angolai) diákok iskolai integrációját. A vizsgált tanulóknál a nyelvi nehézségek komoly tanulási problémákat is okoznak, tanáraik pedig nem rendelkeznek kellő mennyiségű információval a portugál és a magyar kódhasználatából adódó interferenciákról. E dolgozattal ezt a hiányt is pótolni kívántam.

SZAKIRODALOM

- Bartha Csilla 1995. Nyelvcseré, nyelvvesztés: szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. In: Kassai, Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest, 32–47.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2001.
- Clifford, James 2001. Diaszpórák. In: Sik Endre (szerk.) *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 155–71.
- Cunha, Celso–Cintra, Luís Filipe Lindley 2003 *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Sá da Costa, Lisboa.
- Fase, Willem–Jaspaert, Koen–Kroon, Sjaak 1992. Maintenance and Loss of Minority Languages. Introductory Remarks. In: Fase et al. 1992. *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 3–13.
- Fejős, Zoltán 2005. Diaszpóra és az „amerikai magyarok”. Háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: Kovács, Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Gondolat, MTA Etnikai és Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 9–24.
- Ferguson, Charles A. 1959. Diglossia. *Word* 15: 325–40.
- Fishman, Joshua A. 1967 Bilingualism with or without diglossia; diglossia with or without bilingualism. *Journal of Social Issues* 2: 29–38.
- Gósy Mária 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Osiris, Budapest.
- Grosjean, François 1982. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Jaspaert, Koen–Kroon, Sjaak 1991. Social determinants of language shifts by Italian in the Netherlands and Flanders. *International Journal of the Sociology of Language* 90: 77–96.
- Kerswill, Peter 2006. Migration and Language. In: Ammon, U.–Dittmar N.–Mattheier K. J.–Trudgill P. (orgs.): *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Walter de Gruyter, Berlin, 2271–85.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Romaine, Suzanne 1995. *Bilingualism*. Blackwell, Oxford.
- Lanstyák István 2006. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonzészről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram, Pozsony.
- Massey, Douglas S. et al. 2001. A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés. In: Sik E. (szerk.): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 9–41.
- Mateus, Maria Helena Mira 2009. *Difusão da Língua Portuguesa no Mundo*. II. Simpósio Mundial de Estudos de Língua Portuguesa (2009. október 6.). Évora, Portugália.
- Poplack, Shana 1980. Sometimes I'll start a sentence in Spanish y *termina en español*: toward a typology of code-switching. In: Wei, Li (ed.): 2000. *The Bilingualism Reader*. Routledge, London–New York.
- Rouse, Roger 1991. Mexican Migration and the Social Space of Postmodernism. *Diaspora* 1 (1): 8–23.
- Scheffer, Gabriel 1986. *A new field of study: Modern diasporas in international politics*. In: Scheffer (ed.): *Modern diasporas in international politics*. Croom Helm, London–Sydney, 1–16.
- Szabó T., Annamária 2009. *Lexikai interferenciák és kódváltási stratégiák második generációs magyar–francia kétnyelvű beszélők nyelvhasználatában*. 5. Félúton Konferencia, Budapest. http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk09/K%F3dv%E1lt%E1si%20strat%E9gi%E1k%20francia-magyar_SZAB%D3%20ANIK%D3.pdf
- Teysier, Paul 1982. *História da Língua Portuguesa*. Sá da Costa, Lisboa.
- Tölölyan, Khachig 1991. The Nation-State and its Others: In Lieu of a Preface. *Diaspora* 1 (1): 3–7.
- Weinreich, Uriel 1953. *Languages in Contact: Findings and Problems*. Linguistic Circle, New York.

SUMMARY

*Hargitai, Evelin***On the language use of the Portuguese-speaking diaspora in Hungary**

This paper discusses the language use of Portuguese-speaking immigrants living in Hungary. The lusophone community of this country has a few hundred members coming from Brazil, Portugal, Angola, or Mozambique. The paper discusses issues of bi- and multilingualism in these groups, the factors determining their code selection, issues of learning Hungarian as a foreign language, and linguistic attitudes. It covers interference phenomena occurring in Portuguese–Hungarian bilingual language use, as well as code switching strategies that these speakers exhibit in their discourse in Hungarian. An attempt is made at the delimitation of occasional borrowings and cases of single-word code switching from one another. The source of linguistic examples is a corpus compiled by means of interviews and questionnaires.

Keywords: bilingualism, immigrant, lusophone, interference, code switching